

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ (ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ)

УДК 343.37

СУЧАСНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Н. А. Фурсова.

Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

© Фурсова Н. А. , 2013.

Стаття отримана редакцією 03.09.2013 р.

Вступ. На початку ХХІ століття розвиток міжнародних відносин країн та посилення глобалізаційних процесів висуває нові вимоги до безпеки соціального розвитку, що потребує ефективної державної політики у напрямі попередження виникнення соціальних викликів і загроз. Безпека існування та захищеність суспільства сприяє зростанню авторитетності й конкурентоспроможності України на міжнародному рівні, проте це можливо лише за умов безпечного соціального розвитку. У зв'язку із цим національні інтереси держави мають бути спрямовані на соціально орієнтований розвиток економіки. Порівняльна оцінка ключових соціальних індикаторів в Україні та зарубіжних країнах дає змогу визначити стратегічні орієнтири забезпечення соціальної безпеки держави з урахуванням стану кращих зарубіжних соціальних систем.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблема забезпечення соціальної безпеки в умовах трансформаційних змін та збільшення впливу зовнішнього простору набуває особливої значимості, про що свідчить зростання кількості наукових праць у цій сфері. За останні роки значні дослідження у сфері соціальної безпеки здійснили вчені-економісти, такі як О.І. Амоша, С.М. Гринецька, І.Ф. Гнибіденко, О.П. Дзьобань, О.І. Іляш, О.Ф. Новікова, М.В. Кравченко, Л.Л. Шамілева, Л.В. Шаульська й інші. [1–5, 7]. Разом із тим особливості проблеми забезпечення соціальної безпеки держави та її регіонів з використанням зарубіжного досвіду та позиціонування України на міжнародній арені недостатньо вивчено.

Постановка мети та завдань. Дослідити особливості формування моделі соціальної безпеки у зарубіжних країнах і в Україні.

Основний матеріал та результати. У наукових дослідженнях учених-економістів і практиків [1, с. 62] визначено, що соціально орієнтована економіка – система господарювання, що підпорядкована досягненню соціальних інтересів особистості, суспільства, держави при додержанні вимог безпеки, ефективного та збалансованого розвитку в економічній і соціальній сферах. Як свідчить аналіз публікацій [1, 2, 7], зарубіжним країнам притаманні різні кон-

цептуальні моделі соціальної безпеки, рівень державного регулювання соціальної спрямованості економіки, важелі та інструменти забезпечення соціального захисту населення. Отже, у різних країнах світу може бути різна спрямованість соціального вектора розвитку економіки. Разом із тим традиційно в економічній науці виділяють декілька концептуальних моделей соціальної безпеки, що, як правило, є основою формування державної соціальної політики та забезпечення її ефективності (табл. 1).

Дослідження моделей соціальної безпеки зарубіжних країн свідчить, що не існує єдиної гнучкої моделі, кожна з них має позитивні властивості та недоліки. Вибір домінантної моделі соціальної безпеки є невід’ємним елементом системи планування та прогнозування безпечного соціально-економічного розвитку держави. Науковці акцентують [1, с. 51] на тому, що соціалізація економіки – одна з ключових складових світового процесу, яка проявляється в соціальній переорієнтації виробництва, гуманізації праці та життя людей, пом’якшенні соціальної диференціації й зростанні значення соціальної сфери, деперсоніфікації власності та інших явищах і процесах.

Принципові відмінності цих моделей полягають у цілеспрямованій діяльності держави щодо функціонування й розвитку соціальної сфери, рівні державного регулювання соціальних процесів та обсягу гарантованого спектра соціальних послуг. Одним з головних факторів ефективності тієї або іншої моделі соціальної безпеки є фінансове забезпечення її реалізації. Розвинені держави у власній практиці використовують різні форми соціального забезпечення (фонд соціального страхування, мінімальний споживчий бюджет прожиткового мінімуму, мінімальна заробітна плата, соціальна допомога), що реалізуються через відповідні механізми державного регулювання.

Таблиця 1. Моделі соціальної безпеки зарубіжних країн

Модель соціальної безпеки	Країни	Зміст концептуальної моделі
Соціал-демократична модель	Данія, Швеція, Фінляндія	Гарантування державою забезпеченості повним спектром соціальних послуг при стабільній зайнятості населення. Цей спектр соціальних послуг визначено як цивільне право, громадяни країни мають рівне соціальне забезпечення, що фінансується за рахунок податків. Працездатне населення отримує додаткові соціальні пільги, що є основою формування передумов для забезпечення соціальної безпеки на різних рівнях ієрархії управління.
Корпоративна модель	Німеччина, Австрія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург	Модель соціальної безпеки заснована на розвитку системи соціального страхування, диференційованої за видами трудової діяльності. В основі цієї моделі закладено соціальне страхування, соціальне забезпечення прямо чи опосередковано (для членів сім’ї) впливає на стан безпеки працездатного населення.
Ліберальна модель	Великобританія, Ірландія, США, Австрія, Нова Зеландія	Держава – гарант мінімально необхідної підтримки соціально вразливих верств населення. У цій моделі соціальна допомога відіграє ключову роль для зміцнення соціальної безпеки, соціальне страхування перебуває на досить низькому рівні.
Рудиментарна модель	Греція, Італія, Іспанія, Португалія	Модель соціальної безпеки ґрунтується на соціальній допомозі. Система соціального страхування недосконала, гарантованим є рівень заробітної плати, що перевищує прожитковий мінімум.

Складено за Джерелом [2]

Зарубіжний досвід свідчить, що країни із соціально орієнтованою економікою є ефективними конкурентоспроможними державами. Це обумовлює доцільність урахування світового досвіду щодо розв’язання проблем забезпечення соціально орієнтованої економіки України з використанням позитивних елементів та адаптацією міжнародного досвіду до умов України [1, с. 98].

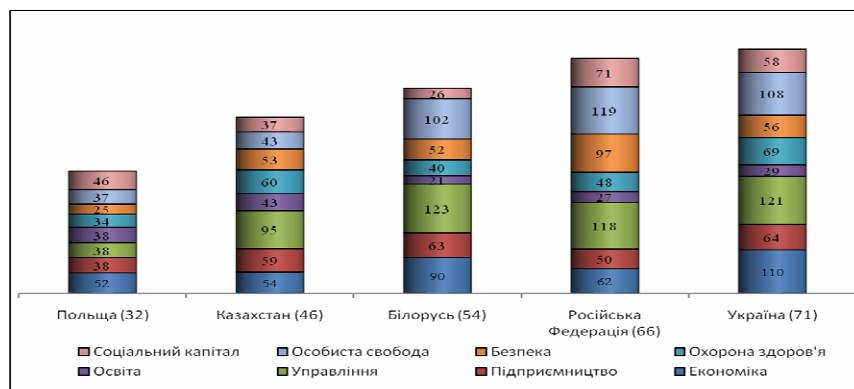
Українська модель соціальної безпеки має певні особливості формування: залишається загрозливою та нерозв'язаною проблема низького рівня доходів населення, значним є розшарування суспільства за рівнем добробуту, зберігається стійка тенденція до підвищення рівня безробіття та соціальних ризиків, що викликає занепокоєння й соціальну напруженість у державі. Ці актуальні питання покладено в основу державної соціальної політики, проте економіка і політика, повинні розвиватися одночасно, спрямовуючи вектор розвитку на соціальне зростання. В Україні визначено такі стратегічні напрями соціальних реформ [3]: підвищення ефективності соціальної політики; запровадження механізмів розподілу результатів економічної діяльності, які б стримували подальшу соціальну й економічну поляризацію суспільства, піднімали рівень доходів працюючого населення та соціальне забезпечення вразливих верств; перехід від безсистемних виплат до адресної допомоги й соціальних послуг, котрі відповідають потребам конкретної людини та сім'ї; створення нових робочих місць, які забезпечать нову якість економічного зростання.

На питаннях необхідності й значимості соціальних ініціатив з боку держави акцентовано увагу в науковій праці [4, с. 131]. У ній ідеться про те, що рівень забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави, безперечно, суттєво залежить від відповідності державної діяльності (політики) у сфері безпеки об'єктивним умовам суспільного розвитку. Метою соціальної політики є створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття творчого потенціалу особистості, досягнення в суспільстві соціальної злагоди, стабільності й соціальної цілісності [5, с. 24]. Ефективне забезпечення державної політики у сфері безпеки лише тоді досягне цільового результату, коли проявиться як органічне явище, що адекватно відображає засади соціального життя, і буде направлене на зміцнення цих засад, що виступають факторами стійкості соціальної системи.

Необхідною умовою ефективності державної соціальної політики є врахування досвіду негативних наслідків загрозливих факторів, які спостерігалися в процесі історичного розвитку країни та мають певний рівень впливовості на стан безпеки у майбутньому. Стан і рівень безпеки особистості, суспільства і держави залежать від політичної стабільності в країні, стійкості соціальної системи до потенційних загроз, можливості швидкої адаптації до зовнішніх та внутрішніх змін.

Британський аналітичний центр Legatum Institute здійснив міжнародні дослідження добробуту населення в різних країнах світу та визначив комплексний показник – Індекс процвітання країн світу (The Legatum Prosperity Index). Цей комплексний показник розкрив здобутки країн світу під кутом їх благополуччя та процвітання. Індекс процвітання країн світу сформовано із 79-ти показників, об'єднаних у вісім основних його складових, що розкривають різні аспекти життя суспільства і параметри суспільного добробуту за напрямками: економіка, підприємництво, управління, освіта, охорона здоров'я, безпека, особисті свободи, соціальний капітал.

За рейтинговими оцінками британського аналітичного центру Україна у 2012 р. займала за Індексом процвітання лише 71-те місце серед 142-х країн, проте держави, які мають наближені тенденції соціально- економічного розвитку, займають вищі позиції у рейтингу, а саме Польща – 32-га позиція, Казахстан – 46-та, Білорусь – 54-та, Російська Федерація – 66-та (рис. 1).

Складено за джерелом [6]

Рис. 1. Рейтингові позиції Індeksu процвітання та його базових складових у країнах світу у 2012 р.

Рейтингова позиція Індексу процвітання України обумовлена низькими показниками його базових рейтингових складових, зокрема сфера економіки відповідає лише 110-й позиції, підприємництво – 64-й, управління – 121-й, особиста свобода – 108-й, лише у сфері освіти країна займає 29-ту позицію, охорони здоров'я – 69-ту, безпеки – 56-ту, соціальний капітал відповідає 58-й позиції. Такі рейтингові результати України у міжнародних дослідженнях свідчать про неналежні умови та сповільнені темпи розвитку економіки, низьку та недостатню ефективність органів державної влади, що негативно впливає на здійснення соціальної політики та запобігання глибокому майновому розриву в суспільстві.

Формування належних умов розвитку людини та збагачення її потенціалу є головною метою розвитку суспільства. Світова спільнота визнає, що людський потенціал є найвищою соціальною цінністю, а його розвиток – пріоритетною складовою соціально-економічної політики, метою й умовою державного регулювання економіки [7, с. 70].

З метою дослідження рівня життя населення у 2012 р. визначено Індекс людського розвитку (ІЛР) по кожній країні серед 187-ми держав (табл. 2). Пріоритетними складовими, які враховано у формуванні індексу, є здоров'я і довголіття (показник очікуваної тривалості життя при народженні), доступ до освіти (показник очікуваної тривалості навчання дітей шкільного віку та середньої тривалості навчання дорослого населення), рівень життя (показник величини валового національного доходу на душу населення в доларах США по паритету купівельної спроможності).

Таблиця 2. Рейтинг країн світу за Індексом людського розвитку у 2012 р.

Інтервали	Рейтинг	Країни	ІЛР, 2012 р.	Очікувана тривалість при народженні (років), 2012 р.	Середня тривалість навчання (років), 2010 р.	Очікувані роки навчання (років), 2011 р.	ВНД на душу населення (\$ПКС 2005), 2012 р.
Дуже високий рівень людського розвитку							
1 ↑ ↓ 47	1	Норвегія	0,955	81,3	12,6	17,5	48 688
	2	Австралія	0,938	82,0	12,0	19,6	34 340
	3	США	0,937	78,7	13,3	16,8	43 480
	39	Польща	0,821	76,3	10,0	15,2	17 776
	41	Литва	0,818	72,5	10,9	15,7	16 858
	44	Латвія	0,814	73,6	11,5	14,8	14 724
	47	Хорватія	0,805	76,8	9,8	14,1	15 419
Високий рівень людського розвитку							
48 ↑ ↓ 94	48	Бахрейн	0,796	75,2	9,4	13,4	19 154
	50	Білорусь	0,793	70,6	11,5	14,7	13 385
	55	Російська Федерація	0,788	69,1	11,7	14,3	14 461
	69	Казахстан	0,754	67,4	10,4	15,3	10 451
	72	Грузія	0,745	73,9	12,1	13,2	5 005
	78	Україна	0,740	68,8	11,3	14,8	6 428
	94	Туніс	0,712	74,7	6,5	14,5	8 103
Середній рівень людського розвитку							
95 ↑ ↓ 141	95	Тонга	0,710	72,5	10,3	13,7	4 153
	101	Китай	0,699	73,7	7,5	11,7	7 945
	102	Туркменістан	0,698	65,2	9,9	12,6	7 782
	112	Єгипет	0,662	73,5	6,4	12,1	5 401
	114	Узбекистан	0,654	68,6	10,0	11,6	3 201
	127	В'єтнам	0,617	75,4	5,5	11,9	2 970
	141	Свазіленд	0,536	48,9	7,1	10,7	5 104

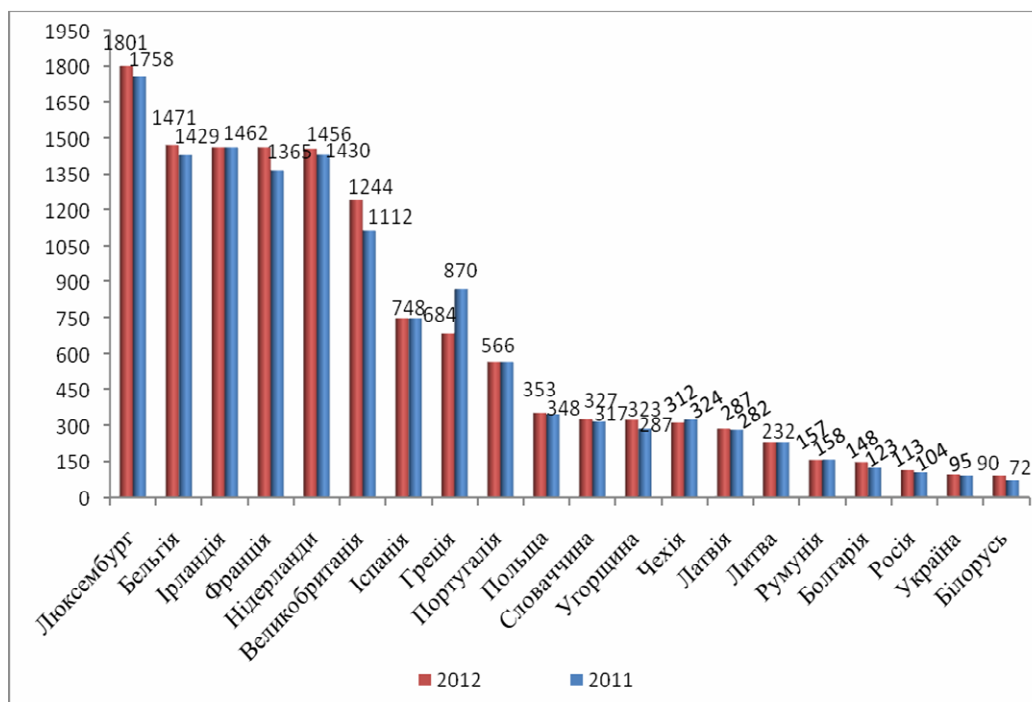
Низький рівень людського розвитку							
142 ↑ ↓	142	Конго	0,534	57,8	5,9	10,1	2 934
	146	Пакистан	0,515	65,7	4,9	7,3	2 566
187	175	Афганістан	0,374	49,1	3,1	8,1	1 000
	187	Нігерія	0,304	55,1	1,4	4,9	701

Складено за джерелом [8]

Відповідно у доповіді Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [8] у 2012 р. Україна за загальним рейтингом ІЛР зайняла 78-му позицію зі 187-ми країн світу, у 2010 р. – 69-ту позицію. За даними джерел [8, 9], в Україні у 2012 р. порівняно з 2010 р. очікувана тривалість життя при народженні дещо збільшилася з 68,6 до 68,8 років. Спостерігається стійке значення показника середньої тривалості навчання протягом 2010–2012 р., що залишилося на рівні 11,3 років. За ІЛР очікувана тривалість навчання в Україні збільшилася з 14,6 років у 2010 р. до 14,8 років у 2012 р.

За міжнародними дослідженнями, в Україні головний макроекономічний показник країни – валовий національний дохід (ВНД) на душу населення протягом 2010–2012 рр. зменшився на 107 доларів США (за паритетом купівельної спроможності національної валюти), це свідчить про негативну динаміку економічного розвитку країни, зниження рівня добробуту її громадян та неналежні результати соціальної політики.

Основним індикатором соціальної безпеки життя населення в країні є рівень заробітної плати, який гарантує працівнику та його сім'ї матеріальне забезпечення. На рис. 2 наведено показники мінімальної заробітної плати в країнах Європейського Союзу (ЄС) порівняно з рівнем мінімальної заробітної плати Росії, України та Білорусі у 2011 – 2012 рр.

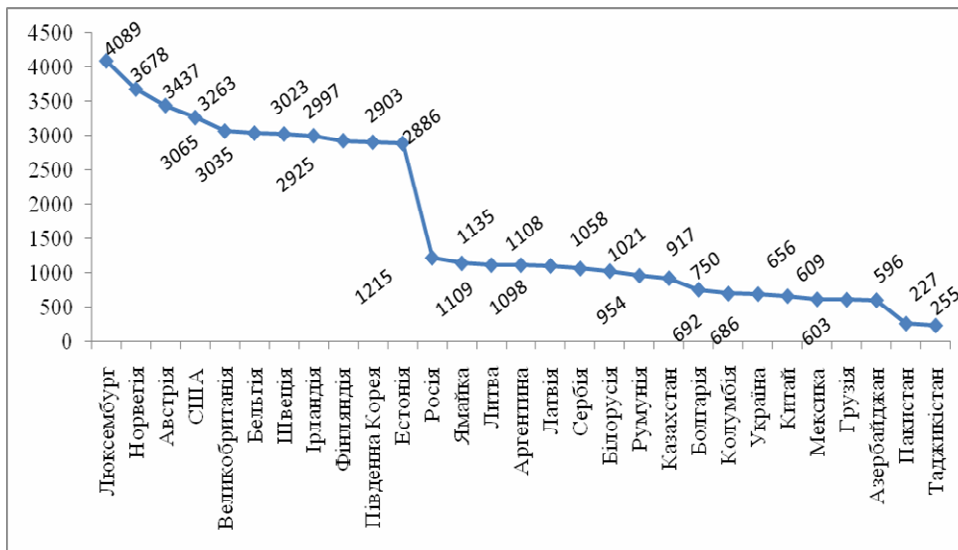
Складено за джерелом [10]

Рис. 2. Мінімальна заробітна плата у країнах світу у 2011–2012 рр., євро

В Україні спостерігається значне відставання розміру мінімальної заробітної плати від країн ЄС, це є загрозовою ситуацією, яка зумовлює створення соціальної напруги у суспільстві, провокує падіння рівня забезпеченості життєвих потреб населення. Законодавчо встановлена норма мінімальної заробітної плати в Україні (1134 грн. станом на кінець 2012 р.), але її відповідність реальному прожитковому мінімуму не дозволяє гідно існувати людині, що працює.

У 2012 р. доходи населення в Україні порівняно з 2011 р. зросли на 140444 млн. грн. (11%), у структурі доходів населення найбільшу питому вагу складала заробітна плата 593213

млн. грн. (42,2%), соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 526944 млн. грн. (37,4%), прибуток та змішаний дохід – 212420 млн. грн. (15,1%), одержаний дохід від власності – 74620 млн. грн. (5,3%). Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників у 2012 р. в Україні зросла порівняно з 2011 р. на 393 грн. (14,9%) і була найбільшою в авіаційному транспорті (9817 грн.), сфері фінансової діяльності (5954 грн.), сфері надання додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій (3855 грн.). У 2012 р. найвищий рівень середньомісячної номінальної заробітної плати працівників устанавлено у м. Київ (4607 грн.), Донецькій обл. (3496 грн.), Київській обл. (3157 грн.). Рівень видатків із державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2012 р. зріс на 4547,9 млн. грн. порівняно з 2011 р. і становив 109982,7 млн. грн. [11, с. 185]. В Україні нагальною залишається проблема диференціації заробітної плати, невідповідність її розміру світовим стандартам, що забезпечить належний рівень життєдіяльності людини. На рис. 3 наведено величину середньомісячної заробітної плати найманих працівників в Україні та зарубіжних країнах у 2012 р. у доларах США.

Складено за джерелом [10]

Рис. 3. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників у країнах світу 2012 р., дол. США

Рівень середньомісячної заробітної плати найманих працівників зарубіжних країн свідчить про низький рівень оплати праці в Україні. Реалізація державної соціальної політики України повинна бути спрямована на відповідність заробітної плати світовим стандартам, що зміцнить та стабілізує соціальну безпеку через мотивацію й активізацію трудової діяльності населення.

Висновки. Подолання соціального неблагополуччя та його наслідків у державі повинно здійснюватися з розв’язанням основних завдань соціального захисту населення на основі проведення ефективної соціальної політики з урахуванням досвіду використання моделей зарубіжних країн. Система державних соціальних гарантій повинна бути спрямована на розвиток особистості протягом усієї життєдіяльності. Державні соціальні гарантії на мінімальному рівні у сучасних умовах розвитку країни не забезпечують нормального відтворення людини, що створює загрозу її здоров’ю та життю. Необхідною умовою підвищення державних соціальних стандартів в Україні є посилення ефективності соціальної політики з орієнтацією на зарубіжний досвід, створення умов для збалансованого соціального та економічного розвитку, поліпшення матеріального добробуту населення. Піднесення рівня соціальної безпеки населення забезпечить державну конкурентоспроможність на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новікова, О.Ф. Соціальна орієнтація економіки: механізми державного регулювання: моногр. / О.Ф. Новікова, С.М. Гринецька, Л.Л. Шамілева / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2009. – 220 с.

2. Ляш, О.І. Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір: монографія / О.І. Ляш. – Л.: ПАІС, 2012. – 592 с.
3. Виступ Президента Віктора Януковича на розширеному засіданні Уряду про завдання соціальної політики на 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245024745&cat_id=244274130
4. Дзьобань, О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення): монографія. – Харків: «Константа», 2006. – 440 с.
5. Соціальний захист населення України: монографія / авт. кол.: І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова та ін.; за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К.: НАДУ, 2009. – 184 с.
6. The 2012 Legatum Prosperity Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://media.prosperity.com/2012/pdf/publications/PI2012_Brochure_Final_Web.pdf
7. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, Л.В. Шаульська та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2010. – 488 с.
8. Human Development Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/2013-report>
9. Доповідь про розвиток людини 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf
10. Моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hiv.org.ua/news/content?id=835>
11. Україна у цифрах: статистичний збірник / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 343.37

Фурсова Наталія Артемівна, асистент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. **Сучасні моделі соціальної безпеки країни: зарубіжний та вітчизняний досвід.** Досліджено сучасні моделі соціальної безпеки у зарубіжній і вітчизняній практиці. Проаналізовано результати міжнародних досліджень добробуту населення, людського розвитку в різних країнах світу, зокрема і в Україні. Здійснено порівняльну оцінку ключових соціальних індикаторів у зарубіжних країнах та Україні, визначено стратегічні орієнтири забезпечення соціальної безпеки держави з урахуванням кращих зарубіжних соціальних систем.

Ключові слова: моделі соціальної безпеки, добробут населення, рейтингові оцінки, людський розвиток.

УДК 343.37

Фурсова Наталья Артемовна, ассистент кафедры компьютерных и информационных технологий и систем. Полтавский национальный технический университет имени Ю. Кондратюка. **Современные модели социальной безопасности страны: зарубежный и отечественный опыт.** Исследованы современные модели социальной безопасности в зарубежной и отечественной практике. Проанализированы результаты международных исследований благосостояния населения, человеческого развития в различных странах мира, в том числе и в Украине. Осуществлена сравнительная оценка ключевых социальных индикаторов в зарубежных странах и Украине, определены стратегические ориентиры обеспечения социальной безопасности государства с учетом лучших зарубежных социальных систем.

Ключевые слова: модели социальной безопасности, благосостояние населения, рейтинговые оценки, человеческое развитие.

УДК 343.37

Fursova Natalia, assistant at the department of computer and information technologies and systems. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Modern models of social security: foreign and domestic experience.** In the article modern models of social security in foreign and domestic practice are researched. The results of international research welfare, human development in different countries including Ukraine are analyzed. A comparative assessment of key social indicators in Ukraine is provided and foreign countries strategic goals of ensuring social security of the state are defined on the basis the best foreign social systems.

Keywords: models of social security, welfare of the population, rating assessment, human development.